

Małgorzata Marczak

Родовата памет в българската култура – традиция и съвременност

Acta Humana nr 5, 139-151

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Mgr Małgorzata Marczak

UMCS Lublin

e-mail: marczak.malgorzata85@gmail.com

Родовата памет в българската култура – традиция и съвременност

Семейството в българската култура е ключова институция с изключително дълбоки корени. На него преди всичко е поверено опазването и предаването от поколение на поколение на морални и духовни ценности. Родителите изграждат и поддържат такъв семеен модел, в какъвто сами са израснали, който им е познат и близък. Традиционното българско семейство е „истинска лаборатория за възпитание и формиране на ценностната ни система”¹. Благодарение на това съвременните изследователи на българската култура могат да установят редица запазени от далечното минало отношения и обичаи между членовете на семейството.

В настоящата статия предлагам няколко наблюдения върху родовата памет в българската култура и нейното присъствие в съзнанието на съвременните българи. В статията разглеждам днешното функциониране на родовата памет не като определено количество информация, придобита от разкази и изследване на миналото, а като налична и непрекъснато обновяваща се духовна ценност, като за целта използвам изказвания, почерпани от български интернет форуми, както и други инициативи в глобалната мрежа.

Целта на статията е да се установи каква роля играе днес родовата памет за българите и дали съвременното общество я възприема като важна част на модерната идентичност.

До средата на XIX век паметта за предците, семейните истории и различните поверия, свързани с възникването на българските родове, названията на местности, села и градове са били предавани устно в България². Първи

¹ Г. Русинова, *Ценностите в българското семейство. Традиции, настояще, перспективи*, www.uni-vt.bg (06.06.2014).

² Л. Папулова-Грибъл, *Устна история, писан текст, вторична устност. Автобиографични спомени на две българки – емигрантки в САЩ*, [в:] *Фолклор, традиции*,

призив сред изследователите за съхраняване на родовата памет на българите прави руският славист, българист, етнограф Юрий Венелин (1802–1839). През 1837 г. той изпраща писмо до Васил Априлов (виден деец на Българското възрождане), в което призовава фолклористите да започнат работа върху българската народна култура. Венелин е първият, който години наред провежда теренни изследвания из българските земи, желаейки да събуди у съвременните образовани българи чувствителността и грижата за опазване на народните старини. В писмото си ученият съставя цяла програма от пет точки, която, според него, би помогнала за по-ефективното и по-подробно събиране на информацията. Тази програма включва: 1) песни; 2) народни носии (Венелин се съсредоточава най-вече върху женското облекло и неговите названия); 3) празничен календар; 4) семейни обреди и ритуали; 5) вярвания и суеверия (свързани например с вампири, вещици, свръхестествени сили)³.

Венелин използва всички достъпни средства, за да достигне до съзнанието на всеки българин, посочвайки като пример съседни народи като гърци и сърби, които по това време вече притежават собствени етнографски изследвания. Българите, подчертава Венелин, са били „затворени“, което е причината за неосъзнаване на тяхната европейска принадлежност⁴.

Едва 20 години след публикуването на писмото на Венелин, Георги Стойков Раковски (революционер, журналист и етнограф) решава да използва програмата на учения и я публикува като ръководство за събиране на народни старини. През 50-те години на XIX в. Раковски се вдъхновява от творчеството на Венелин и в периода 1857–1859 г. започва собствените си проучвания, сътрудничейки си с редица изследователи. Използвайки дотогавашните изследвания по темата, Раковски съставя и публикува през 1859 г. въпросник със 17 точки, изложени в две части. Така се създава българският канон за проучвания в областта на фолклористиката и етнографията, който отчита както духовната, така и материалната народна култура⁵.

Писмото на Венелин действително събужда интерес към народната култура, чийто резултат е нарастващото изследователско внимание към българската старина през втората половина на XIX век. Реконструкцията на миналото с помощта на устната традиция се превръща в начин за търсене на историческа идентичност, както и на максимална автентичност, съдейки по стремежа на събирачите към запазване на диалектните езикови форми в записа⁶.

култура, ред. С. Бояджиева, Д. Добрева, С. Петкова, София 2012, с. 26.

³ Ibidem, с. 29.

⁴ Ibidem, с. 29.

⁵ Ibidem, с. 30.

⁶ П. Динеков, *Братя Миладинови в историята на българската фолклористика*, [в:] *Български народни песни*, ред. Б. Мавродинов, София 1981, с. 7.

В днешно време етнографските изследвания, свързани с различните аспекти на родовата памет, не са изгубили популярността си, оставайки една от най-трайните сфери на хуманитарни проучвания. Сред българските учени, които се занимават с темата, са Евгения Мицева, Магдалена Елчинова, Наталия Рашкова, Георги Куманов⁷.

Родовата памет в българската традиция се поддържа главно от конкретни истории за произхода и живота на родовете, но елементи от родовата история се съдържат и в други разкази, напр. за връзки с национални герои (напр. Васил Левски), в истории за създаването на села и местности, в различни сведения, описващи живота на българите и тяхното съжителство с други етноси. На пръв поглед може да изглежда, че всяка разказвана история следва конкретната си тема и се предопределя от прагматична цел, но без съмнение такива устни сведения разкриват изключително богат материал и връзки между съзнанието за принадлежност към рода и към селищната или етническата общност. Така например местните истории обикновено се преплитат с разкази за родове, живеещи по тези територии, а в родовите предания може се вмъкват сведения живота на общността, както и за някогашната славна българска история.

По-долу подавам класически примери, в които покрай преданията за имена на местности се вмъкват интересни сведения за конкретни селски родове:

За името на село Гега, Петричко

По време на турското робство местността Гега и селищата, които са били – тие са дванаесет маали – са били по-рано дванаесет игуменски маали. Носят името си „Игуменски маали” оттам, щото сред тия дванаесет игуменски маали са намира манастира „Свети Георги”. Там момахите, които са били, са били от тия съседни села и оттам носят „Дванаесте игуменски махли”.

Сега турците понеже немали са достъп във тия дванаесет махли, те се принуждават да пренесат едно племе от Албания – също такива балкански села – за да намерат своя поминък, ги преместват във Игуменските маали и оттам вече – понеже те, тия хора там, откъдето са пренесени, се казвали „гегите”. Племето „гегите”. Тия геге ги пренасат във Игуменските махли, населват ги там, настаняват ги оттам вече прекръстват името не на „Дванаесет игуменски махли”, а „Дванаесет геговски махли”.

И оттам тия хора вече се настаняват и при най-малките посрещания на войводи, комити от българския произход, те са ги предавали на турците и по-лесно са били залавяни⁸.

⁷ Вж. „Български фолклор” 2005, № 3, passim; *Родова памет и фолклорна култура*, ред. М. Елчинова, София 2005.

⁸ *Сборник за народни умотворения и народопис*. Кн. 58: *Народна проза от Благоевградски окръг: нови записи*, ред. Л. Даскалова [et al.], София 1985, с. 358.

За местностите „Бабин бой”, „Бабина глава” и др. край с. Баня, Разложко

Около селото има местности със следните имена: „Бабин бой”, „Бабина глава”, „Бъеви блата”, „Янин мост” и „Стърчи крак”. За тези местности се разказва следното предание:

Имало на времето тук една баба Серафина. Имала две дъщери и един син. Дъщерите им били много красиви. И турците се влюбват в нея и дъщери искат да ги вземат, да ги дадат във арема. Добре, но тя в никой случай не се съгласила. И след като тия почнали да я гонат, да ги искат, тия избегали. Избегали, тва е било гора отгоре. Добре, ама турците отишли и тя след това ги пръснала – една им дала една посока, където одила едната, към „Бъеви блата”, а другата отишла към край селото. Бойка е била едната, а другата – Яна. Бойка отишла и се скрила в местността „Конешница” се казва, а Яна бегала под селото, имало един мост и се скрила под моста. Добре ама питат турците бабата:

– Къде са дъщерите ти Бойка и Яна?

– Е, нема ги.

И тия почнали да я бият бабата. Бой, бой, бой – и това место, тази местност сега се казва „Бабин бой”, понеже бита фного бабата. Оттам бабата избегала, като а оставили вече такъва, полумъртва от бой. И тя избегала е-е на най-високия връх тука отгоре. И отишла на върха и вика:

– Мари главо, главо, що си видела мари, бабина главо, па още що ке видиш, не се знае! И оттам после местността се казва, върха „Бабина глава”.

Добре, ама след време турците намерили Бойка в местността „Конешница” и там я убили. И сега местността се казва „Бойкини блата”, Бъеви – Бойкини блата.

А другата й дъщеря Яна намерена под селото, от доле под моста. И там я фанали турците, и там я убили. И сега се казва моста Янин, Янов мост, под селото ордолу.

Единственият им син избегъл по горъта. Добре, ама го намират и него турците, убиват го и го разсичат на парчета. И единия му крак го фърлили на едно дърво, и сичко друго, което останало доле, го изели кучета, вълци – зверове. Дълго време стоял крака отгоре, и хората като видели този крак, сетили се, че е на нейния син, на Миле, така се казвал синът, и оттам местността сега вече се казва Стърчи крак⁹.

В разказите, включващи темата за родовата памет, често се появяват сведения за старите жители на селото и отношенията им с пришълците. По правило съжителството между „стари” и „нови” жители е маркирано от някаква трудност от външен характер, най-често враждебност спрямо българите от страна на други етноси. В българския език съществуват определения, разграничаващи старите жители от пришълците. Първите често се наричат *староседелци*. Техните родове са считани за основатели на селото и това предопределя високото уважение към тях в селската общност. Трябва да се подчертае, че определението *староседелец* съдържа силна положителна ко-

⁹ Е. Мицева, *Параметри на родовата памет*, „Български фолклор”..., с. 11.

нотация. Принадлежащият към тази група притежава неоспорим престиж, което се е отбелязвало примерно при избора на съпруг или съпруга¹⁰. От своя страна, „новите” са били определяни като *заселници*, *пришълци* или *преселници*. В този случай етикетите имат негативен оттенък и е възможно да не прекъсват с първите поколения заселници.

Въпреки ясно очертаната тук опозиция, в преданията липсват сведения за раздори и сблъсъци, причинени от заселниците или староседелците¹¹. Същевременно някои разкази отразяват прехода от състоянието на *пришълец* към *староседелец*:

Некога в Кадин мост имало само три къщи. Сега е цел квартал. Много преселници дошли – от най-различни места – от Ваксел, Кишаново, Еремия, Санданско. Има нови четирчани, които са дошли, когато нашите са били староседелци. Тука имаше много парцели. Дедо ми се е преселил тука¹².

Аз може да не съм от тази област, дедите ми може да не са от тука, но аз се наричам староседелец, най-малкото, защото вече сме пуснали корени тука¹³.

Част от историите на староседелци не поясняват и не посочват изрично кой род има честта негов представител да е бил основател на селото. Това води до засилване на престижа на *староседелчеството*: „За мнозина от днешните горановски родове не е известно кой откъде се е преселил в Горановци и затова ги смятат за староседелци”; „Повечето от родовете в с. Ямборано са забравили своя произход и се считат за староседелци”¹⁴. Изследователят Йордан Захариев, който се занимава с родовата памет, подчертава, че повечето от неговите информатори са били убедени в това, че техният род е сред първите родове, които са се преселили на тази територия, което обаче не намира потвърждение в никое предание¹⁵.

Устните сведения за родовата памет съдържат и редица данни за контакти – желани и нежелани – на жителите на едно село с другоселци. Ярък пример за това дава разказаният случай, обвързващ жители на селата Чепино

¹⁰ Този факт е от огромно значение, тъй като напр. до второто десетилетие на XX в. в Кюстендилско изборът на брачен партньор се ограничава териториално до селището. Вж. Н. Вуков, „*Староседелци*” и *заселници – специфика на съхраняването и изразяването на родовата памет. По материали от села в Кюстендилско*, „Български фолклор”..., с. 43.

¹¹ Ibidem, с. 44.

¹² Ibidem, с. 42.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem, с. 41.

¹⁵ Ibidem.

и Разлог¹⁶. Най-силно това явление се акцентира, когато се появяват оценки за подобие на носии, местни традиции или при сключване на брак на младоженци от различни села:

Един от тях – Никола – в края на миналия век, след войнишката служба, се установява в Пещера. По-късно един от неговите синове се завръща в Чепино и се оженва за дъщеря на преселници от Банско, в родовата памет битува, наред с разказите за роднините в Пещера, и определението за сватбата – „събрали се пещерско келеме и банско гевезе”¹⁷.

Родовата памет, както подчертава Евгения Мицева, може да бъде разглеждана не само от родово-историческа гледна точка, но също като родово-нравствена. Интересно е, че в повечето от предадените разкази за родове съдържащата информация засяга факти, които споменават събития, с които родът може да се гордее. Друг тип разкази обаче представят точно обратната тенденция:

Семейство, на което съвместният живот е от 30-те години на XX в., помни историята на рода по една от двете линии и я предава на своя син и на децата му. Един от прадедите има бурно минало. За качествата му не се разказва много, но се знае, че на младини е извършил убийство и грабеж в родното си място. Забягнал надалеч, създал дом и добро семейство. Престъплението на пращадото е основа за добре осигурения живот на потомците, но извършеното злодеяние и срамът се възприемат от поколенията като тежка карма, която всички изкупуват години наред. Всяка беда, всичко неприятно, което се случва, се отчита като възмездие за пращадовия грях, като принос за „измиването” на срама¹⁸.

Може да се забележи, че всеки от устните исторически родови записи е същевременно и своеобразно възпитателно средство за предпазване от „лошия път” и утвърждаване на морални ценности – родовите истории оказват неоспоримо морално въздействие върху следващите поколения¹⁹.

Сред богатите предания се открояват и анекдоти, издаващи черти от характера на предците, техните слабости или премеждия, както и отношенията им със съселаните. Огромна част от тези къси истории от семейното минало, функциониращи като самостоятелни разкази, е съхранена в сериите на *Сборника за народни умотворения и народопис*. Тук за пример подавам запис от *Книга LVIII. Народна проза от Благоевградски окръг* за един колоритен дядо от Банско:

¹⁶ Г. Куманов, *Родовата памет като извор на информация за културните комуникации в Северозападните Родопи*, „Български фолклор”..., с. 48.

¹⁷ Ibidem, с. 50.

¹⁸ Е. Мицева, *Параметри на родова...*, с. 9.

¹⁹ Л. Папулова-Грибъл, *op. cit.*, с. 29.

Случки с дедо Митър Ушев от Банско

Дедо Митър бил прочут майстор дърводелец-стругар. Той стругал най-хубавите пармаци и пищелки. Бил протестантин и голям пияница. Жена му била гъркиня. Тя била много недоволна от него и често се оплаквала на протестантския пастор за неговото пиене. Пастора, изпълнявайки своята мисия на такъв, много често го съветвал, че не трябва да пие и че трябва да се въздържа.

Веднъж дедо Митър рано в неделя се наделал с ракия и клатайки се, си вървел за в къщи. Некъде към Младеновото кафене, което за подпора на чардака имаше един стълб, за да не падне. Като приближил, пастора пита:

– Какво правиш тука, дедо Митре?

– Еми еле виждаш, въздържа се, господин пастир! Колко патеве ми си викал да се въздържа и я се сам фанал за тое стълб и се въздържа²⁰.

Подобни устни записи на родови истории са непрекъснат извор на сюжети за българската следосвобожденска проза. Част от шедьоврите на националната литература се основават именно на родовата история, като често започват с проследяване на предците на главните герои. Класически примери са повестта *Гераците* (1904, пълно изд. 1911) от Елин Пелин и романът *Железният светилник* (1952) от Димитър Талев.

Разбира се, художествените текстове следват собствени цели и логика, според които много често в българското родово съзнание историята на рода се означава чрез въздействащи символи. Такива са напр. вековният бор в *Гераците* или железният светилник от едноименния роман на Талев. Важно е също да открийм, че в българската проза от Възраждането до Втората световна война идеята за родовата чест и минало е категорично обвързана с патриархалните традиции, често възприемани като свещени и ненарушими.

Своеобразно продължение на родово-патриархалните мотиви от литературата в съвременни условия дава телевизията. От 2013 г. българската частна телевизия TV7 започна да излъчва сериала *Дървото на живота*²¹ по мотиви от романа *Битието* на Владимир Зарев. Действието проследява историята на заможно многодетно семейство от гр. Видин, като в семейната сага се отразяват бурните исторически събития в България след обявяването на нейната независимост от Османската империя през 1908 г. Сериалът заслужава особено внимание поради две причини – той доби широка популярност сред българските зрители, което доведе до планиране на следващ сезон. На второ място, рекламирането на сериала от неговите продуценти преминава под мотото „Тяхната история е нашата история” и определено цели пораждање на

²⁰ *Сборник за народни умотворения ...*, с. 340.

²¹ Вж. *Дървото на живота*, www.bulgarskatasaga.tv7.bg (09.06.2014).

носталгия към отминалия XX век и собствената родова памет. Доказателство за това е специалната инициатива, осъществена на сайта на сериала: „Виртуален музей”, в който посетителите могат да публикуват снимки на своите предци. Популярността на тази инициатива позволява да заключим, че литературата и телевизионните продукции отговарят на действителния стремеж на българина, който и през настоящия век възприема родовата памет и спомените за патриархалния порядък като неделима част от своята идентичност.

Днес патриархалният модел на семеен живот продължава да се ползва с изключително висок престиж в българската култура, но преди всичко като идеал от безвъзвратното минало. Краят на XX и началото на XXI век носят социални и културни предизвикателства, които коренно променят ценностната система на българското общество. В същото време идеята за издирване, опазване и припомняне на родовата памет продължава да се възприема като важен елемент от идентичността.

За да се проследи обаче процесът на съвременното поддържане и общо отношение към родовата памет в България, няма нужда да се търсят устни истории. В интернет пространството съществуват страници, посветени изцяло или частично на темата за съхраняване на родовото минало.

Първи източник на сведения за жива родова памет се оказват различните интернет форуми. При този жанр на онлайн комуникация, разбира се, не можем да изискваме нито научна коректност, нито систематичност на информацията, нито дори приличен правопис. За сметка на това обаче преобладаващата част от постовете във форумите съдържа неоспорима спонтанност и непретенциозност, които трудно бихме засвидетелствали, ако изказващият се предварително се подготвя за среща с изследовател/интервюиращ. До голяма степен информацията на такива форуми замества някогашните устни разкази, записвани от етнографите.

Най-впечатляващият подобен български форум е посветен на общия въпрос „Съхранявате ли родовата памет?”²². Този въпрос предполага регистриране на принципното отношение към родовата памет като съвременна ценност, като от обосновката в част от отговорите могат да се извлекат ценни изводи. Тук подавам няколко отговора, които добре илюстрират отношението на днешните българи по въпроса:

Ralita68: „Съхранявам, издирвам и още как. Но тази муза идва може би след около 30-40тата година. По-възрастни родственици, разбирам правят род дърво и съм си наумила скоро време да ги посъбера, за да направя моето. Да, вълнувам се от тези неща, интересни са ми. Моите корени ги знам, обаче тези на мъжа ми – не. Той е от хората, дето

²² *Съхранявате ли родовата памет?*, www.forum.abv.bg (09.06.2014).

не знаят по-далеч от баба си и дядо си.” (27/03/2009, 11:04).

Ulianka: „На моята свекърва майка ѝ, беше жива история, лека и пръст. Тя всичко па-зеше, а сега го пази свекърва ми. След това сме ние наред. Всеки трябва да знае рода си, може твоята история да не я пише в учебниците, но човек си я пази и съхранява. Недоу-мявам за изхвърлените албуми. Досега не ми се е случвало да видя.” (27/03/2009, 15:36).

Tarantula: „Боже, настръгнах като си представих гледката с изхвърлените албуми. Боли ме.

И още повече ме боли, от както си ходих (след 6 години извън родината) и не открих нито една моя или семейна снимка... Всичко беше разграбено и унищожено.

И домът почти го нямаше.

Наречи ме сантиментална личност, но всеки път ми се насълзват очите като си помисля за всичките си спомени, които изгубих...” (20/03/2009, 15:41).

Rina: „Опитвам се, въпреки, че не правя кой знае какво. Стари снимки в никакъв случай не изхвърлям, сърце не ми дава. Съжалявам, че навремето не записахме разказите на баба за живота ѝ в Кукуш/Македония/и бягството им от там, но все още си спомням.

Преди време майка ми се опита да направи нещо като родословно дърво. Оказа се, че за някои роднини, уж близки, дори не съм и чувала и нямам представа къде са.. по-специално за наследниците на братята и сестрите на баба ми...” (27/03/2009, 16:12).

Malkata: „Да, от двата рода – на баща ми и майка ми се водят строги записки и в едното родословно дърво първият записан в това дърво е роден през 1790 г, кефче е да се видиш като седмото клонче... в другия род родословното дърво се знае с 50 години закъснение...интересно ми е, приятно ми е, събираме се и до сега на големи и малки семейни срещи и е приятно...така че – познавам, уважавам и подкрепям подобна идея...” (27/03/2009, 18:55).

Paganel: „Познавам такива хора. И много им се радвам! Не намирам пазенето на традициите нито за наивитет, още по-малко за нещо досадно. Напротив – създава при-емственост, създава родова гордост, създава някакъв вид ангажимент да поддържаш и съхраняваш/доброто в рода, да речем/. Пък да изхвърлиш семейния албум ми се вижда кошунство! – това са съхранените мигове на разни животи...” (27/03/2009, 19:07).

Решителното множество от постове на форума утвърждават събирането и съхраняването на родовата памет като фактор, свидетелстващ за достоин-ството и нивото на културност на отделния индивид и на неговото семей-ство. В същото време въз основа на тези декларации можем да регистрираме интересна тенденция: днес (постовете на форума са от периода март–юни

2009 г.) българите продължават да призовават към съхраняване на родовото минало, без сами да са усърдни в това начинание. Като главна пречка за това се посочва липсата на време, макар да се изразява желание за поправка на този пропуск в бъдеще.

Друга характерна тенденция е практиката да се прави родословно дърво. Особеностите на българското историческо и социално развитие в това отношение са твърде специфични, тъй като след попадането си под османска власт в края на XIV век българският народ се лишава от своята аристокрация, а националните архиви след възстановяването на държавността през 1878 г. са бедни откъм родова информация – в България броят на метрикални записи, на брачни регистри е изключително оскъден в сравнение например с Полша. Ето защо съставянето на родословно дърво в български условия представлява много трудно начинание. При това то не се свързва със снобския интерес родовият произход да се проследи до някой предшественик благородник.

На изследвания тук форум не липсват и декларации, свидетелстващи за безразличие по темата (напр. изказването на потребител с ник *Шаро*, който все пак признава, че притежава някакви снимки в шкафа си).

Друга заслужаваща внимание инициатива за родовата памет, осъществяваща се в интернет, е на Фондация „Глобални библиотеки – България”, която развива проекта „Родова памет”. Проектът разчита на „използване на новите технологии за събиране и популяризиране на местното културно наследство, тръгвайки от личните, семейните и родовите истории, включително чрез създаване на родословни дървета, събиране и дигитализиране на стари снимки, събиране и дигитализиране на спомени от/за стари хора”, като се отчита, че „подобни инициативи могат да имат огромен мобилизиращ ефект за местната общност”²³. Подобна инициатива развива и вече приключилият Проект „Родова памет” – Годеч (2003–2004), насочен главно към младите хора в Община Годеч²⁴.

Трети тип инициативи за родовата памет, осъществяващи се в интернет, са частни любителски сайтове, посветени на отделни селища или региони, на които има отделна специализирана секция за събиране на родови истории. Такива сайтове, съдържащи директни призови за опазване на родовата памет, са *Napenalki.com* за Родопите и родопския диалект²⁵ и т. нар. *Торлашки сайт*²⁶, посветен на торлашката (турлашка) общност в северозападна България. Страницата разполага и с форум, част от който е разделът „Родова памет”.

²³ Ibidem.

²⁴ Вж. „Родова памет” – Годеч, www.flgr.bg (09.06.2014).

²⁵ Вж. А. Шеев-Шею, *Съхранявайте родовата памет*, www.napenalki.com (09.06.2014).

²⁶ *Торлашки сайт*, www.torlak.do.am (09.06.2014).

Представените в статията разностранни присъствия на родовата памет сред днешните българи позволява да се направи заключението, че въпреки пълното отмиране на патриархалния модел и съвременните предизвикателства към семейната институция, родовата памет продължава да бъде възприемана като ключов компонент от идентичността на модерния българин. Тя функционира не само като набор от исторически сведения, но и като морален коректив и ангажимент пред съвременните поколения.

Същевременно устните разкази, записвани от края на XIX и през целия XX век, вече изцяло са заменени от лични истории, публикувани на различни интернет страници – форуми, любителски сайтове, портали на специализирани регионални проекти. Често разделите за родова памет на такива сайтове започват със статия или емоционален призив към съхраняване и опазване на миналото. Тази тенденция е особено видна на страници, посветени на отделни специфични български региони и общности, т.е. продължава здравото обвързване между семейно-родовата и общностната история. В същото време разказите вече се обогатяват с нови бази данни – снимки, аудио записи или видео клипове. Въпреки това все още липсва цялостен интернет портал, обединяващ съвременните опити за съхраняване на родовата памет на българите с ясно структурирано съдържание. Отделните общински и регионални проекти до момента остават в сянката на любителските страници, поддържани от ограничени по брой и бюджет групи, но с несломим ентузиазъм. Благодарение на факта, че с опазването и дигитализирането на материалите се занимават представители на различни поколения и региони, паметта за българските корени никога няма да умре, поне дотогава, докогато хората се интересуват от собствената родова история, намирайки в нея част от себе си.

Summary

Ancestral Memory in Bulgarian Culture – Tradition and the Present

The topic chosen for the article concerns the aspect of ancestral memory and its function in traditional and modern Bulgarian culture. The aim of the article is to define the role of ancestral memory in the life of contemporary Bulgarian society. The author tries to answer this question by analysing the source material such as ethnographic research focused on the traditional model of family and ancestral memory. To achieve a larger overview of the topic, some well-known literature texts have been taken into account, such as 'The Gerak Family' (1911) by Elin Pelin, which shows the process of modernization of the Bulgarian society and the disappearance of the patriarchal family model, and 'The Iron Oil Lamp' by Dimitar Talev (1952). These texts form the basis of the research on the modern approach to ancestral memory. To find out what proportion of contemporary Bulgarian society has ancestral memory, the author has been looking at Internet forums and TV programmes. Due

to the fact that ancestral memory is a broad concept, the starting point for all sources was traditional family, which is treated as a fortress with exceptionally deep and strong roots. It is a place where people care about and protect moral and spiritual values as well as transmit them to the future generation. The information about the creation of a village or even the history of Bulgaria are often included in these stories. The analysis of the sources shows that ancestral memory is very important for modern Bulgarian citizens and the history and tradition connects them regardless of where they live. The preservation of the memory of ancestors is a kind of spiritual nourishment and this knowledge can be a starting point for the search of identity and self-discovery.

Keywords: ancestral memory, national identity, Bulgarian culture, popular culture, history of families

Резюме

Статията е посветена на родовата памет в българската култура и нейната роля и присъствие в съзнанието на съвременните българи. Текстът разглежда днешното функциониране на родовата памет не като определено количество информация, придобита от разкази и изследване на миналото, а като налична и непрекъснато обновяваща се духовна ценност, като тезите се обосновават от изказвания и нагласи, почерпани от български интернет форуми, и от други инициативи в глобалната мрежа. Целта на статията е да се установи каква роля играе днес родовата памет за българите и дали съвременното общество я възприема като важна част на модерната колективна идентичност. Представените разностранни присъствия на родовата памет сред днешните българи позволява да се направи заключението, че въпреки пълното отмиране на патриархалния модел и съвременните предизвикателства към семейната институция, родовата памет продължава да бъде възприемана като ключов компонент от идентичността на модерния българин. Тя функционира не само като набор от исторически сведения, но и като морален коректив и ангажимент пред съвременните поколения.

Ключови думи: родовата памет, национална идентичност, българска култура, популярна култура, родова история

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie roli pamięci rodowej we współczesnym społeczeństwie bułgarskim w kontekście jego kultury. Podstawę źródłową stanowią przede wszystkim badania etnograficzne oraz literatura piękna (*Gerakowie* Elina Pelina jako tekst „graniczny” dla przemian w modelu rodziny bułgarskiej). Dla uzyskania pełnego obrazu pamięci rodowej zostały również wzięte pod uwagę wypowiedzi Bułgarów o zachowaniu pamięci rodowej, pochodzące z forum internetowego. Za punkt wyjścia przyjęto opowieści związane z powstaniem rodów. Rodzina w kulturze bułgarskiej jest uznawana za twierdzą

o wyjątkowo głębokich i silnych podstawach. Zadaniem rodziny jest pielęgnowanie tradycji i systemu wartości oraz przekazywanie ich kolejnym pokoleniom. Z tego względu zachowane przekazy rodowe stanowią najbogatsze źródło wiedzy na temat przodków. W przekazach odnajdujemy także informacje o powstawaniu osad i inne opowieści z historii Bułgarii. Duża liczba informacji znajdujących się w przekazach zdaje się potwierdzać zarówno wieloaspektowość zagadnienia pamięci rodowej, jak i jej ważną funkcję we współczesnej kulturze Bułgarii (o czym świadczą wypowiedzi użytkowników forów internetowych). Pamięć o przodkach jest zatem istotnym źródłem wiedzy w poszukiwaniu źródeł tożsamości współczesnych Bułgarów.

Słowa kluczowe: pamięć rodowa, tożsamość narodowa, kultura bułgarska, kultura popularna, historia rodów

Библиография

- Динеков П., *Братя Миладинови в историята на българската фолклористика*, [в:] *Български народни песни*, ред. Б. Мавродинов, София 1981.
- Куманов Г., *Родовата памет като извор на информация за културните комуникации в Северозападните Родопи*, „Български фолклор” 2005, № 3.
- Мицева Е., *Параметри на родова памет*, Български фолклор” 2005, № 3.
- Папулова-Грибъл Л., *Устна история, писан текст, вторична устност. Автобиографични спомени на две българки – емигрантки в САЩ*, [в:] *Фолклор, традиции, култура*, ред. С. Бояджиева, Д. Добрева, С. Петкова, София 2012.
- Родова памет и фолклорна култура*, ред. М. Елчинова, София 2005.
- Сборник за народни умотворения и народопис*. Кн. 58: *Народна проза от Благоевградски окръг: нови записи*, ред. Л. Даскалова [et al.], София 1985.